

Brežanski i rukavački zvončari danas

Pauletić, Marina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:859165>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Marina Pauletić

Brežanski i rukavački zvončari danas

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Marina Pauletić

Matični broj: 0009078554

Brežanski i rukavački zvončari danas

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Talijanski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Estela Banov

Rijeka, 12. rujna 2020.

Rijeka, 12. rujna 2020.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad pod naslovom *Brežanski i rukavački zvončari danas* izradila samostalno pod mentorstvom prof. dr. sc. Estele Banov.

U radu sam primijenila metodologiju stručnog i znanstveno-istraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke i teorije koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Marina Pauletić

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. METODOLOGIJA RADA.....	4
2.1. Prikupljanje građe	4
2.2. Transkribiranje	6
3. KARNEVAL I KARNEVALSKI OBIČAJI.....	7
3.1. Trajanje karnevala	8
3.2. Folklorno predstavljanje.....	9
4. PREGLED POSTOJEĆIH ISTRAŽIVANJA O ZVONČARIMA	12
4.1. Povijest	12
4.2. Izgled i oprema.....	13
4.3. Ophod	14
5. O OPHODIMA ZVONČARA PREMA ISKAZIMA SUDIONIKA.....	16
5.1. Značenje i znakovitost Pusta i zvončara za sudionike običaja.....	16
5.2. Ponos zvončara zbog pripadnosti zvončarskoj skupini	18
5.3. Zvončarski ophodi nekad i danas.....	19
5.4. Postoji li danas rivalstvo među zvončarskim skupinama?.....	24
5.5. Međugeneracijski odnosi zvončara	25
5.6. Jesu li povorke odstupanje od tradicije?	26
5.7. Novi običaj ophoda na <i>Pusni četrtak</i>	30
5.8. Osobno iskustvo zvončara o ophodima.....	32
6. ZAKLJUČAK	34
7. SAŽETAK	36
Ključne riječi.....	36
8. POPIS LITERATURE	37
9. PRILOZI	40
Odabrani ulomci iz odgovora zvončara na postavljena pitanja	40
Fotografije ophoda	46

1. UVOD

Potaknuta zanimanjem za običaje kraja u kojem živim i bogatom tradicijom koju nadasve volim, a o kojoj se ne govori dovoljno, odlučila sam se za pisanje ovoga rada. U radu *Brežanski zvončari* (Pauletić i Laginja 2019) kojeg sam pisala zajedno s kolegicom Ninom Mariom Laginjom kao seminarski zadatak na kolegiju *Oblici hrvatske usmene književnosti* tijekom ljetnog semestra 2018./19. akademske godine, govori se o nastanku zvončara, njihovoj evoluciji kroz povijest, osnivanju brežanske skupine zvončara (koja potječe od rukavačke skupine o čemu će biti govora u ovom radu), izgledu zvončara i njihovim ophodima. U ovom završnom radu analizom iskaza izvornih govornika koji su ujedno i članovi skupina Brežanskih i Rukavačkih zvončara bit će predstavljen dio folklor i zavičajne kulture zapadne Kastavštine.

Cilj je utvrditi od samih sudionika pohoda što se i koliko promijenilo u odnosu na prethodna desetljeća, a što je ostalo isto. Kazivači koje sam odabrala različitih su dobnih skupina kako bi se obuhvatilo vremensko razdoblje od šezdesetih godina prošloga stoljeća do današnjih dana. Svaki kazivač ima vlastitu priču čime je u radu običaj zvončarskih ophoda prikazan s različitih motrišta.

Na početku rada navedene su metode korištene pri sakupljanju građe za rad. Navedene su osnovne značajke karnevala poput njegovog značenja, obilježja te povijesti i suvremenosti. Slijedi opis samih zvončara, njihove povijesti, izgleda i ophoda. Središnji dio rada čine iskazi zvončara i analiza istih na temelju kojih se izvode zaključci o tome tko su zvončari danas. Kroz analizu iskaza, spomenuti su brojni detalji vezani uz zvončare koji nisu navedeni u prethodnom osnovnom opisu.

Usmeni iskazi sabrani terenskim istraživanjem bili su najvažniji izvor za nastanak rada stoga se zahvaljujem Bojanu Staniću, Ediju Demarku, Valteru Kinkeli i Mariju Juričiću što su svojim pričama doprinijeli njegovom nastajanju.

2. METODOLOGIJA RADA

2.1. Prikupljanje građe

Predradnja za samo pisanje rada bilo je prikupljanje materijala, točnije razgovori i intervjui s pripadnicima zvončarskih skupina koji su dokumentirani tonskim zapisima. Pri izboru govornika vodili smo se mišlju da bi najzaokruženiju sliku zvončara danas trebali dobiti razgovorom s muškarcima različitih dobnih skupina rođenih i odraslih u različitim društvenim i socijalnim prilikama. Uzimajući u obzir njihove stavove, željelo se istražiti mijenjaju li se danas u selima Bregi i Rukavac običaji u kojima sudjeluju zvončarske skupine, a ako promjene postoje, u čemu se one očituju. Neki su nas odgovori iznenadili, neki osvijestili, no prvotna zamisao urodila je plodom.

Prije početka intervjua nužno je osmisliti pitanja, odnosno teme za razgovor s kazivačima. Najčešći oblik etnografskoj intervjua je polustrukturirani intervju koji se definira na sljedeći način, *želimo dobiti opis života našega sugovornika, tako da nam objasni značenje događaja ili pojave o kojima se razgovara; sastoji se od niza tema koje će se prodiskutirati kao i nekih potpitanja* (Potkonjak 2014: 72). Polustrukturirani intervju prilagođava se dinamici razgovora te nije čvrsto određen pitanjima što ne znači da ne treba biti prvotno isplaniran tvrdi Potkonjak 2014. Pitanja moraju biti oblikovana na način da mogu *usmjeriti intervju na istraživačko pitanje* (Potkonjak 2014: 72). Kathy Charmaz predlaže tri faze planiranja hodograma: prva je inicijalna ili uvodna u kojoj stječemo općenite dojmove o temi, druga je središnja ili glavna u kojoj su pitanja konkretnije složena i specifičnija, a zadnja faza su završna pitanja u kojima pojašnjavamo odgovore na glavna pitanja (Charmaz prema: Potkonjak 2014: 73).

Pitanja postavljena u intervjuima bila su:

- Što je za Vas pust?

- Što su za Vas zvončari?
- Zašto ste Vi zvončar, što Vama predstavlja pripanost zvončarskoj skupini?
- Razlikuju li se zvončarski ophodi nekad i danas?
- U slučaju da se razlikuju, što se u ophodima promijenilo?
- Što mislite o drugim zvončarskim skupinama? Postoje li rivalstva?
- Što mislite o mladim/starim zvončarima?
- Što mislite o nastupima u povorkama i smotrama u Hrvatskoj ili inozemstvu?
- Jesu li sadašnje generacije uspjele sačuvati tradiciju? Mislite li da se nekadašnji ugođaj ophoda izgubio?
- Što vam je najdraže u ophodu?

Pitanja postavljena članovima brežanske skupine zvončara:

- Što mislite o ophodu za Pusni četvrtak budući da nije uvršten u službene ophode vaše skupine?

Svaki je kazivač pojedinačno intervjuiran kako bi se izbjegao mogući međusobni utjecaj na odgovore. Ponekad je razgovor pratio član obitelji (koji nije sudjelovao u intervjuu, ali poznaje temu) pa bi svojim komentarima pomogao kazivaču u prisjećanju određene informacije ili ga čak usmjerio na dodatne informacije relevantne za temu. Osobno opće poznavanje, naklonost i interes za zvončare i zavičajne običaje uvelike je pripomoglo u konstruiranju tema za razgovore jer *u etnologiji je povezivanje osobnog iskustva istraživača i (općeg) znanja podjednako važno kao i bilo koje drugo pitanje s kojim krećemo u znanstveno istraživanje* (Potkonjak 2014: 27).

Prije početka svakoga intervjua kazivačima su pročitana pitanja kako bi se mogao pripremiti i razmisliti o odgovorima. Događalo se je da tijekom uvodnog čitanja pitanja, dok snimač zvuka još nije bio uključen, kazivač započne odgovarati ili ispriča nešto što se ne tiče konkretne teme, ali je korisno i građa ipak je iskorištena u drugim segmentima rada *jer tipke na snimaču record i stop*

nije moguće poistovjetiti s granicama vremena intervjua i vremena ne-intervjua (Marković 2012: 30). Ponekad kazivač ne bi dobro shvatio pitanje te je bilo nužno pojašnjenje, a u situacijama kada bi slučajno skrenuo na teme irelevantne istraživanom sadržaju, postavljanjem potpitanja pokušalo bi ga se usmjeriti na temu. Primjerice kazivač Mario Juričić prilikom prisjećanja na stare uspomene i prijatelje govorio bi upravo o tim ljudima detaljno opisujući tko su im očevi, djeca ili gdje su radili. Posebnu je pažnju posvetio prepričavanju povorke u Rijeci koja se održala 1965. godine. Potpitanja dobro su došla i u trenucima kada se kazivač nije mogao sjetiti određene riječi, događaja pa bi dodatnim pitanjem razgovor bio potaknut. Ponekad su u intervjuu bili izneseni stavovi drugog kazivača s ciljem poticanja diskusije i ispitivanja stavova intervjuiranog.

2.2. Transkribiranje

Seminarski rad *Brežanski zvončari* poslužio je kao polazište za pisanje ovoga završnoga rada te se na njega ponegdje referira prilikom pisanja. U njemu je također bila upotrebljena građa iz zvučnih zapisa što je ujedno bio i prvi susret s izazovima transkripcije – svi tonski zapisi korišteni u svrhe ovoga rada pretvoreni su u grafički zapis, odnosno transkribirani su. Kako bi se pri interpretaciji građe izbjegla eventualna izostavljanja bitnih informacija, u pripremnom dijelu istraživanja transkribirani su svi tonski zapisi te je sabrana građa tako potpunije i preglednije dokumentirana. Izazovno je također bilo zapisivanje idioma koji se prilično razlikuje od standardnog hrvatskog jezika.

3. KARNEVAL I KARNEVALSKI OBIČAJI

Što je uopće karneval? Taj zanimljivi događaj ponavlja se iz godine u godinu, a nosi brojne nazive: pust, mesopust, fašnik, poklade. Ivan Lozica u svojoj knjizi *Hrvatski karnevali* navodi kako obični ljudi često ne znaju koji je razlog i smisao slavlja karnevala, kao što ne znaju puno ni o samoj njegovoj povijesti. Međutim to ih ne sprečava da se vesele, već ih sama tradicija na to navodi kao i navadbe starijih koji su do njega držali i njegovali ga. *Karneval je razdoblje maskiranja, pojedinačnog i skupnog. Maskiranje i prerusavanje omogućuje izmjenu identiteta, oslobađaju nas privremeno bremena svakodnevnih uloga* (Lozica 1997: 11). Navedene Lozičine tvrdnje su potvrđene u nastavku rada, odnosno u analizi intervjua zvončara. Lozica nadalje tvrdi da je za vrijeme karnevala sve je dopušteno: zamjena spolova i društvenog statusa, navlačenje maski kako bi se nezamijećeno ludovalo, izmijenjeno ponašanje maskiranoga, kritika društva, političke situacije, određene problematike.

Osim modernih maskara koje se mijenjaju iz godine u godinu, postoje i tradicionalni maskirani likovi poput *medvjeda, vraga, popa, lopova, djeda i bake* itd. Ovisno o djelu Hrvatske likovi se mijenjaju te ih možemo vidjeti kao pripadnike povorki ili ophoda. Važnu ulogu ima pokladna lutka pusta, mesopusta, fašnika (naziv varira ovisno o mjestu ili dijelu Hrvatske), koja u raznim krajevima ima različita, često stalna imena poput Mate, Marko, Frane, Rade (Lozica 1997: 11). Na dijelu Kastavštine koji je istražen u okviru ovog radom, lutka se poput cijeloga karnevalskoga razdoblja zove pust te je česta rečenica *remo pusta zdignut na pal* (Idemo pokladnu lutku podignuti na stup). Svako mjesto ima svoga pusta, a svaki pust dobije vlastito ime koje je obično parodija na stanje u državi, društvu, ismijavanje nekog političara ili poznate osobe. Lutka preuzima na sebe sva zla i nevolje od protekle godine, a može ju predstavljati i živ čovjek koji pred smaknuće (najčešće spaljivanje) biva zamijenjen lutkom-dvojnikom (Lozica 1997: 11).

Na području riječkoga prstena važnu ulogu za vrijeme karnevala imaju *zvončari*, ukratko opisani kao ophodnici u životinjskim kožama sa zvonima (Lozica 1997). Veoma je važno naglasiti da zvončari nisu maškare. Oni su dio tradicije i folklora duboko ukorijenjene u kastavski zavičaj te ih je nazivati maškarama pogrešno i uvredljivo. U njihovim ophodima, međutim, možemo susresti neke od tradicijskih maskiranih likova. Brežanske i Rukavačke zvončare često prati vrag čija je uloga da *očrni*, odnosno garavim rukama namaže što više ljudi iz publike.

3.1. Trajanje karnevala

Vrijeme trajanja karnevala varira iz godine u godinu, ovisi o korizmi, odnosno o datumu na koji pada blagdan Uskrsa. Pokladno razdoblje prema katoličkom kalendaru započinje 17. siječnja, na blagdan sv. Antona (*Antonju*) i traje do *Pusta*, odnosno Čiste srijede ili Pepelnice, što se potvrđuje i u literaturi. Prema riječima Ivana Lozice: *Poklade su vremenski uvjetovane korizmom, svjetovno je nedvosmisleno omeđeno sakralnim kao svojom suprotnošću* (Lozica 1997: 11). U nekim krajevima Kastavštine pokladna lutka spaljuje se prije Pepelnice, u nedjelju nakon završetka Riječkog karnevala u Rijeci ili u utorak na području Halubja, odnosno Općine Viškovo nedaleko Rijeke, nakon posljednjega dana ophoda halubajskih zvončara. Osim razlike u završetku poklada, postoje razlike i u početku. Na Munama i Žejanama, selima koja se nalaze u sklopu Općine Matulji, pusno razdoblje započinje već na sam blagdan Sveta tri kralja, 6. siječnja.

Postoji još mnogo regionalnih i lokalnih inačica trajanja poklada. *No općenito se u kršćanskoj civilizaciji smatra da se pokladama može započeti odmah poslije Bogojavljenja, tj. blagdana sv. Triju kraljeva, 6. siječnja, dakle po završetku božićnoga ciklusa liturgijske godine. Jedna napuljska poslovice kaže 'Doppo il Tre ré – tutti olè!'* (Lozica 1997: 11).

Zvončarski ophodi Brežanskih i Rukavačkih zvončara započinju 17. siječnja, a traju do Čiste srijede. Brežanski zvončari ophode na *Pusni ponedjeljak*, *Pusni ponedjeljak*, i *Pusni četrtak*, *Pusni četvrtak* (prijateljski ophod), o čemu će više biti napisano u sljedećem poglavlju. Rukavački zvončari tradicionalno pohode Zvoneće prvu nedjelju nakon početka pusta, zatim ophode na *Pusni ponedjeljak*, *Pusni ponedjeljak*, i u utorak prije Čiste srijede – ophod u utorak naziva se ophod na *Pust*. Kazivač Mario Juričić ispričao je kako su nekada pokladni plesovi, *pusni tanci*, u Bregima počinjali upravo na blagdan Tri kralja, a *nono*, djed, Vukovičin¹ bio je jedan od glavnih organizatora. Na pitanje kako to da se početak Pusta u drugim dijelovima našega kraja pomaknuo na 17. siječnja, odgovorio mi je: *Verovatno se ni arivalo pustovat toliko!* (Vjerojatno se nije stiglo toliko zabavljati!). Važno je naglasiti da iako su pokladni plesovi nekada započinjali već od sv. Tri kralja, zvončarski ophodi u zapadnom djelu Kastavštine kretali su tek nakon blagdana sv. Antona kao i danas. Pokladni plesovi u današnje vrijeme također počinju nakon 17. siječnja dok se pokladna lutka u Rukavcu i Bregima pali na Čistu srijedu.

3.2. Folklorno predstavljanje

Ivan Lozica u svojoj knjizi *Folklorno kazalište* navodi kako hrvatski tradicijski kulturni izraz poznaje epiku i liriku, no dramsko je stvaralaštvo ostalo zanemareno sve do 60-ih godina 20. stoljeća. Narodni dramski izraz pripada folkloru i tradicijskoj kulturi, a ondje se dijalozi improviziraju, stihovi pjevaju, dok se priče slušaju i prepričavaju.

Sama publika je slobodnija, a ponekad i izravno sudjeluje u predstavljanju. U folklornom predstavljanju većinom nećemo naići na dramske predloške. Riječi poput *predstava*, *drama* asociraju nas na nešto što se održava na kazališnim daskama, na pozornici ispred publike, međutim folklorno

¹ U prošlosti na selu svaka obitelj je imala svoj obiteljski nadimak, a nadimak obitelj Maria Juričića (koji se u Brege oženio) bio je Vukovičini, nono (djed) Vukovičin njegov je svekar.

predstavljanje nije vezano samo za scenski prostor. Ono se često odvija u naseljima kroz koja se mogu kretati povorke. Lozica kretanje smatra važnim predstavjačkim sredstvom u mnogim tipovima folklornog predstavljanja, a pogotovo u onim obrednim. Radi se o kretanju skupina oko ili od naselja do naselja, s publikom ili bez nje, po pravilima koja su u svezi s vjerovanjima, geografijom i astronomijom područja u kojem se predstavljanje odvija (Lozica 1996: 33). *Izvori pokretnog načina leže u obrednoj magiji, ali tijekom godina prvobitne namjene predstavjačkih oblika mijenjaju se. Ophodi i povorke uvelike određuju sam način predstavljanja na otvorenome. Sami ophodi obično traju dugo, tijekom cijeloga dana ili čak noći, a važno obilježje takva predstavljanja je repetitivnost – sudionici se skupljaju na tradicionalnom okupljalištu, kreću u pohod unaprijed određenim putem, a na postajama pohoda koje su unaprijed određene ponavlja se izvedba* (Lozica 1996: 34). Postaje su uglavnom već određene tradicijom i običajem. Uključuju se novoizgrađene kuće i naselja, a izostavljaju one koje su se tijekom godine napustile te one u kojima je bolest ili žalost (smrt).

Struktura i tijek zvončarskog ophoda podudaraju se s prethodnim informacijama. Primjerice, Brežanski se zvončari na *Pusni pondejak*, (predzadnji dan Pusta, dan nakon Riječkoga karnevala) okupe na tradicionalnom mjestu, kod restorana *Kinkela* u Bregima, otkuda kreću svake godine. Ophod je tradicijski određen po unaprijed znanom putu te se u njega uključuju novoizgrađene kuće. S obzirom na to da se je selo od prošloga stoljeća do danas uvelike proširilo, sam ophod traje cijeli dan. Za usporedbu, pedesetih godina prošloga stoljeća zvončari bi s pohodom bili gotovi do podna.

Rukavački zvončari su oduvijek imali cjelodnevni ophod budući da je njihovo selo iznimno veliko, a do danas se je i dodatno proširilo. Kuće u kojima se je dogodio smrtni slučaj izostavljaju se, a zvončari kraj njih prođu tiho, pridržavajući zvona kako ne bi proizvodila zvuk. Postaje na kojima se ponavlja

izvedba su mjesta na kojima zvončari rade neizostavno *kolo*, što znači da zvončari ne prekidajući zvonjavu čine krug koji se svakim korakom sve više sužava dok napokon svi ne budu zbijeni u kružnoj formaciji. Ondje se nekoliko trenutaka guraju okrenuti prednjim dijelom tijela prema van podižući ruku u kojoj drže *baltu* (predmet izrađen od drva ili roga) i glasno vičući dok oko njih trči *majista*, muškarac koji nosi *maj* (trstiku ukrašenu papirnatim cvijećem). Svaki zvončar to mjesto zna napamet jer je ono stalno i tradicijski određeno. Publika se uvijek okuplja na mjestima na kojima se izvode *kola* te prati zvončare cijelim putem ili dio puta.

Važan dio folklornog predstavljanja jesu glazba i ples. *Dizanje buke i galame* obično se tumači kao apotropejska magija, tjeranje demona i zlih sila, čega današnji bučitelji i galamdžije nisu svjesni (Lozica 1996: 36). *Muzika i muzikanti*, glazba i tradicionalni svirači, uvijek prate zvončare svirajući cijelim putem, dok formiraju *kolo* nakratko staje, a kada se napokon nađu u kolu i u njemu se guraju opet nastavljaju s glazbom. Iako u ovom tipu predstavljanja nećemo naići na profesionalnoga redatelja, njegova uloga različito se ostvaruje. *U sklopu obreda i običaja režija je propisana usmenom tradicijom, ali su obično propisane i "uloge" čuvara tradicije* (Lozica 1996: 43). Primjerice, u već spomenutim zvončarskim ophodima postoji vođa grupe, *kapo* – stariji zvončar koji više ne ide u ophod, a na prsima nosi crveni karanfil, *garoful*, napravljen od krep-papira. On vodi cijeli put i određuje koliko će se na kojim postajama zvončari zadržati.

Folklorno je kazalište, odnosno predstavljanje sraslo s tradicijom kraja u kojemu se javlja. *U sklopu tradicijske kulture predstavljanje se najčešće javlja unutar običaja tzv. životnog i godišnjeg ciklusa, a to znači da su vrijeme i tip predstavljanja tradicijom unaprijed određeni* (Lozica 1996: 45).

4. PREGLED POSTOJEĆIH ISTRAŽIVANJA O ZVONČARIMA

4.1. Povijest

Zvončari su važan dio tradicije i folklora koji je 2009. godine uvršten na UNESCO-ov Reprezentativan popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Sama simbolika zvončara veže se uz tjeranje zlih sila i duhova, prizivanje plodnosti, očišćenje od grijeha i pobjedu dobra nad zlim (Šepić Bertin 1997: 12). Često se u narodu može čuti da svojom zvonjavom tjeraju zimu i prizivaju proljeće.

O njihovom nastanku postoje brojne legende i predaje. Najraširenija među njima tiče se prodora Turaka u opisane krajeve (područje Kastavštine i Istre). Napaćeni narod više se nije znao obraniti od *poganih*, odnosno Turaka, pa se je sjetio lukavštine da ljudi na sebe obuku životinjsku kožu, oko pojasa stave praporce, a na glavu masku. U rukama su nosili stabljike kukuruza maskiranih u ljudske figure. Turci su se uplašili kada su ugledali takve prikaze što su Hrvati iskoristili i potukli ih u bitci. Događaj se je navodno odvio na Grobničkom polju, ali nigdje nije spomenuta točna godina (Šepić Bertin 1997: 13-14 i Laginja, Pauletić 2019: 5).

Razdoblje 20. stoljeća bilo je izuzetno burno za zvončare i njihovu tradiciju. Ključni događaj zbio se je 1918. godine kada je po Rapalskom ugovoru zapadna Kastavština pripala Kraljevini Italiji. Do tada su zvončari čitave Kastavštine, odnosno Halubja te područja Rukavca i okolice, bili izgledom jednaki s maskama koje su pokrivala čitavu glavu i lice. Talijanska vlast je zabranjivala nošenje bilo kakvih pokrivala za lice, stoga je bilo potrebno pronaći novo rješenje ili odreći se običaja, što je bilo neprihvatljivo, zbog čega je nastala *krabujosnica* (zvončarska kapa). Osim promjena u izgledu, zvončari su često bili na meti političkih ideologija. Bili su im zabranjivani pohodi, oduzimana oprema, a sudionici su nerijetko bili uhićivani. Smatralo ih se je

divljacima, a običaj je bio karakteriziran kao sramotan i nekulturan. Nasreću, svi pokušaji iskorjenjivanja *užanci*, običaja, nisu urodili plodom (Šepić Bertin 1997: 23 i Laginja, Pauletić 2019: 7).

4.2. Izgled i oprema

Oprema zvončara zapadne Kastavštine (*montura*) kod svih je skupina jednaka, ali se odjeća u nekim segmentima razlikuje. I Brežani i Rukavčani na glavi nose već spomenut *krabujosnicu*, stari šešir obučen u crvenu tkaninu na kojeg se nataknu šibe ovijene zelenim krep-papirom i ukrašene komadićima vate. Te šibe rade se od *žukve*, vrste vrbe koja raste u Primorju, a koristi se još za vezanje vinove loze. Oko *krabujosnice* pričvrsti se *šparožina* (bodljikava šparoga), na koju se zatim pričvršćuju *pusne rožice* (raznobojni cvjetovi napravljeni od krep-papira). Sa strane su pričvršćene uzice koje se vežu ispod vrata kako bi *krabujosnica* stajala na mjestu čitavo vrijeme (Nikočević 2014: 38 i Pauletić, Laginja 2019: 8). U desnoj ruci drže *baltu*, dok je u lijevoj čarapa s pepelom za posipanje, običaj koji se je u Bregima danas izgubio, dok u Rukavcu još živi. *Balta* je predmet obično izrađen od drva, ali može se raditi i o životinjskom rogu, sjekiri ili nekom drugom predmetu adekvatne veličine za nošenje u ruci. Njena izrada i ukrašavanje pušteni su na volju i maštu samoga zvončara. Glavni dio opreme je ovčja koža koja mora biti dovoljno velika da prekrije stražnji dio leđa i ramena, a seže do koljena. Na prsima se križa užad, a oko pojasa vežu se *zvonci*, točnije tri zvona. Posljednji dio opreme je velika marama cvjetnog uzorka crvene boje s resicama na kraju, *facol* koji se stavlja preko ovčje kože na gornji dio leđa, a veže na prsima (Nikočević 2014: 44 i Pauletić, Laginja 2019: 10).

Kao što je već prethodno navedeno, odjeća se razlikuje. Brežani nose bijele hlače, *brageše*, i kariranu košulju, *stomanju*, dok Rukavčani nose bijele hlače i mornarsku majicu. Ipak, postoji iznimka na dane *Pusta*, *Pusni pondejak* i *Pust*, kada Rukavčani obuku hlače napravljene od jutenih vreća s ušivenim

šarenim trakicama koje se zovu *cindrići* (krpice, trakice). Usto odjenu kariranu košulju umjesto mornarske majice. Govoreći o obući, dio opreme su crne čizme (Nikočević 2014: 42-43 i Pauletić, Laginja 2019: 9).

4.3. Ophod

Rukavački i Brežanski zvončari činili su u prošlosti jednu skupinu. Do odvajanja je došlo na *Pusni pondejak* 1954. godine na posve slučajan način te otada Brežani odlaze u ophod samo po Bregima. Naime, zaselak Mamići bio je točka nalaženja Brežana i Rukavčana, ali toga dana 1954. godine nitko od Rukavčana nije se pojavio iz nepoznatog razloga. Brežani su pohod odlučili održati samo po vlastitom selu što se održalo do danas. Nakon te godine Rukavčani neko vrijeme uopće nisu pohodili na *Pusni pondejak*, no kasnije je običaj oživio te živi još danas.

Ruta ophoda do godine odvajanja bila je: Kožuli – Stanići – Brnčići – Anjeli – Frlići – Pošćići. Riječ je o zaselcima u samim Bregima i ovaj dio pohoda trajao bi do podna. Nastavili bi dalje: Frančići – Mihotići – oko Slavić – Mihelići – Trtni – Rukavac – Kućeli i do Črnčić gdje su radili zadnje *kolo* što bi ujedno bio i kraj ophoda. Nakon odvajanja Brežani su ophodili samo po svojim zaseocima, a ruta se zbog izgradnje novih kuća tijekom godina povećala.

Rukavački zvončari osim na *Pusni pondejak*, ophode na *Pust* i prvu nedjelju nakon Antonje idu na *Zvoneće*, dok im *Zvonećani* uzvraćaju pohod tjedan dana kasnije. Brežanski osim na *Pusni pondejak*, pohode na *Pusni četrtak*, *Pusni četvrtak*. Riječ je o neslužbenom ophodu koji traje posljednjih dvadesetak godina, a počeo je kao prijateljsko druženje. Naime, nakon podjele Rukavčana i Brežana zvončari koji dolaze iz Mihotića i Frančića bili su na neki način *izopćeni* s obzirom na to da njihova sela prostorno ne pripadaju niti jednom od ta dva mjesta, već su bila tek dio rute. Odvajanjem grupa ophod kroz njih više nije postojao, stoga se je rodila ideja da nose zvona na *Pusni četrtak* o čemu će više biti naznačeno u zasebnome poglavlju.

Tijekom cijele rute zvončari zvone u paru s drugim zvončarom osim ako ne prolaze uskim putevima gdje hodaju jedan iza drugoga. Pri formiranju *kola* zbijaju se u krug kao što smo već prethodno spomenuli (Juričić 12. travnja 2019.)

5. O OPHODIMA ZVONČARA PREMA ISKAZIMA SUDIONIKA

U glavnom dijelu rada bavit ćemo se svjedočanstvima zvončara koja će nam otkriti je li se običaj promijenio tijekom godina i ako jest, koliko. Na početku će, radi lakšega daljnje snalaženja, biti navedeni kazivači, njihove godine i godine provedene u zvončarskim grupama. Budući da zvončar slobodno može biti pripadnik više zvončarskih grupa, i neki od sugovornika bili su pripadnici više skupina.

Najstariji kazivač te ujedno i jedan od najstarijih Brežanskih zvončara je Mario Juričić (80 godina). Bio je zvončar 40 godina od kojih je oko 30 puta nosio za Brežane², a osam puta za Rukavčane. Osim za njih, nosio je još 16 puta za Zvonečane (pohod Zvonečana u Rukavac) i četiri puta za Mučiče. Valter Kinkela (54 godine) je od 1991. godine rukavački zvončar, a osim za njih nosi i za zvončarsku skupinu Vlahov breg-Korensko. Bojan Stanić (49 godina) 30 godina nosi za Brežane, a upola manje za Zvonečane pa je 15 godina bio član obje grupe. Najmlađi sugovornik Edi Demark (19 godina), postao je zvončarom još kao dijete te sada broji 12 godina nošnje s Brežanima.

5.1. Značenje i znakovitost Pusta i zvončara za sudionike običaja

Nije nimalo lak zadatak opisati što neki običaj ukorijenjen u živote ljudi predstavlja njima samima. Svi kazivači složili su se oko činjenice da je pust tradicija koju se ne smije zapustiti, koja ne smije pasti u zaborav, odnosno ne smije nestati (Kinkela 17. svibnja 2020.). Vrlo su svjesni činjenice koliko je taj običaj važan i cijenjen. To je jedan od najljepših perioda u godini za ljude ovoga kraja, kako tvrdi Stanić, što govori u prilog činjenici koliko su narodni običaji bitni za zajednicu. Oni povezuju, spajaju ljude, potiču na druženje premda samo u jednom periodu u godini. Pust je vrijeme razonode i veselja, navodi Juričić, a Demark potvrđuje dodajući da za to vrijeme ljudi napokon imaju priliku malo se

² S obzirom na starosnu dob (80 godina), mome sugovorniku bilo se malo teže prisjetiti koliko je točno godina nosio s Brežanima, ali riječ je o razdoblju otkad se oženio u Brege pa do 90-ih godina 20. stoljeća.

opustiti od posla i svakodnevnih briga, odnosno ostaviti probleme sa strane, raditi ono što im se prohtije, a užitak je održavati tradiciju (Demark 24. travnja 2020.).

Ono što je bitno za shvaćanje zvončara kao predstavnika tradicije jest pitanje kakav zvončar mora zapravo biti, prvenstveno kakav mora biti njegov stav, ponašanje, ali i sam izgled o kojemu je već bilo riječi. Valter Kinkela je veoma jasan kada je riječ o tim pravilima: zvončar mora na sebi imati kompletnu opremu i čistu odjeću, cvijeće na *krabujosnici* mora biti lijepo posloženo, a ako se tijekom pohoda slučajno uništi treba se odmah i popraviti. Nikako nije dopušteno doći pod utjecajem alkohola niti pod njegov utjecaj pasti. Svaki zvončar predstavlja svoje selo, svoj kraj te upravo zato mora držati do vlastitoga ugleda jer tako drži i do ugleda mjesta iz kojega dolazi. Kinkela naglašava i *mot* (pokret) koji se od grupe do grupe u nijansama razlikuje. Ukoliko je zvončar član više grupa, utoliko kod prelaska iz grupe u grupu mora prilagođavati *mot* skupini čiji je član.

Bojan Stanić svoje viđenje zvončara temelji na onome kako su ga učili stari, a to je da iako se za vrijeme pohoda malo opusti, zvončar mora biti poput vojnika (Stanić 22. travnja 2020.) Nadalje, napominje kako mlađi zvončari moraju poštovati starije i ističe važnost hijerarhije u grupi. Ići u pohod znači zabaviti se, no uvijek se mora imati na umu da je riječ o tradiciji i da se određena pravila moraju poštovati. Najveća je sramota za zvončara da zbog razularenog i neprimjernog ponašanja postane predmet ismijavanja drugih zvončarskih grupa i zajednice u cjelini (Stanić 22. travnja 2020.)

Edi Demark dijeli mišljenje ostalih sugovornika o doličnom ponašanju i poštivanju pravila. Publika očekuje vidjeti vjerno predstavljanje tradicije, stoga se zvončar ne može ponašati bilo kako. Nadalje, tvrdi da se mora držati ponosno, jer imati zvončara u kući je velika čast. Mora biti samopouzdan i potpuno svjestan svoje uloge toga dana. Kada ophod završi može raditi što želi,

ali dok ophod traje red se zna, ipak je riječ o obvezi koja se mora do kraja ispuniti.

Mario Juričić se je također osvrnuo na aspekt *zvončarskega mota*, (zvončarskog kretanja), točnije na činjenicu da bi zvončar pri kretanju trebao biti stabilan i da bi trebala zvoniti sva tri zvona istodobno. Mišljenja je da bi ponašanje trebalo biti poput onoga otprije trideset, četrdeset godina dok je on još bio mlad, *nakon odrađenog kola porazgovarati, zapjevati pa krenuti dalje* (Juričić 11. svibnja 2020.)

Na temelju navoda možemo zaključiti kako su svi sugovornici, bez obzira na njihove godine, složni u svojim stavovima o ponašanju zvončara. Pravila su jasna i nepopustljiva te vidimo da se prenose iz generacije u generaciju. Iako se svijet ubrzano mijenja, tradicija narodnih običaja ostaje stalna, a novi naraštaji dosljedni su u njenom prenošenju.

5.2. Ponos zvončara zbog pripadnosi zvončarskoj skupini

Što *biti zvončar* predstavlja svakom kazivaču ponaosob teško je pitanje. Juričićeva zvončarska priča započela je kada je prvi put kao desetogodišnji dječak ugledao zvončare. Govori kako mu se odmah svidio skladan zvuk zvonjave, kretanje i vladanje te sam način kako je nekada izgledao cijeli ophod. Kao i Juričić, Kinkela je također odmalena pratio zvončarske pohode i u njima uživao. Njegov djed bio je jedan od najstarijih Rukavačkih zvončara što ga je potaknulo da i on krene istim stopama. Želja je postupno rasla kako je rasla njegova svijest o tome tko je i što je te iz kojeg kraja dolazi. No nije počeo *nositi* (nositi zvona, biti zvončar) kao dijete, nego kao već oženjen čovjek. Velika je ljubav koju gaji prema zvončarima ili kako bi domaći ljudi rekli *gušt*, (užitak) (Kinkela 17. svibnja 2020.).

Preci zvončari veliki su razlog zašto je i Stanić danas zvončar, budući da dolazi iz zvončarske obitelji. Govori kako je drukčije shvaćao tu ulogu dok je bio mlad i sada kada je stariji. U početku je sam sebe doživljavao vrlo važnim

što je zvončar, što svi u njega gledaju, a s godinama kako je sazrijevao, uvidio je ljepotu tradicije i njenu važnost. Tvrdi da dok god zvončari mogu ići u ophode, običaj ne smije zamrijeti. Radi se o užitku i druženju u dobrom društvu. Koliko god pohodi mogu biti fizički iscrpljujući, zadovoljstvo ne izostaje. Onaj koji to nije nikada probao, kaže Stanić, ne može razumjeti. Žao mu je jedino što je pust tek jednom godišnje (Stanić 22. travnja 2020.).

Demark je u zvončarske vode krenuo kao dijete i njegova ljubav prema zvončarima s godinama je rasla. Zvončar je jer želi da se *užanca* (običaj) nastavi te da ne nestane. Smatra ga lijepim životnim iskustvom kroz koje ga ljudi, tj. okolina može zapamtiti. Kao što je kod opisa naveo da zvončar mora stajati ponosno, tako je i njemu biti zvončarom ponos (Demark 24. travnja 2020.)

Razlozi i motivacija zašto su kazivači zvončari različiti su, ali vidimo da okolina, poglavito obitelj, ima veliku ulogu u tome hoće li se netko ostvariti kao zvončar. Ona je ta koja nastoji usaditi ljubav prema običaju i koja se trudi da se tradicija prenosi s koljena na koljeno. Možemo usporediti iskaz Demarka i percepciju zvončara Stanića dok je bio tinejdžer. Mlađi zvončari imaju jače izražen osjećaj važnosti i činjenice da su viđeni u društvu u kojemu žive, no kod Demarka vidimo i da je vrlo rano postao svjestan tradicije i važnosti njena očuvanja. Pohvalno je da mladi ljudi nastoje sačuvati stare običaje, a još je važnije da ih vole.

5.3. Zvončarski ophodi nekad i danas

Ono što je po osobnoj procjeni najviše podložno promjeni jesu ophodi. Tijekom godina naselja se mijenjaju, povećavaju, napuštaju, naseljavaju, baš poput ljudi koji dolaze i odlaze. Glavno pitanje referira se na atmosferu ophoda, je li se ona, poput ljudi, promijenila te jesu li pohodi izgubili nekadašnju draž, (*gušt*).

Prema Juričiću postoje sličnosti i razlike s nekadašnjim ophodima. Budući da je bio član i brežanskih i rukavačkih zvončara pitanje je išlo u smjeru postoje li vidljive razlike između te dvije skupine. Odgovor je da su njihova ponašanja veoma slična, u oba sela radile su se *dešpeti* (spačke). Zvončari su iznosili smeće i kolce iz tuđih dvorišta te sve zajedno palili ispred kuća, a nije izostajalo ni bacanje pepela po publici. Taj običaj za *Pusni pondejak* i *Pust* u Rukavcu je opstao, no ne i u Bregima. Naime, Brežanskih zvončara u početku je bilo manje te je ta *navada* (običaj) jednostavno zamrla (Juričić 11. svibnja 2020.). Osim što se je palilo smeće, zvončari bi pronašli žrtvu iz publike koju bi ulovili i natjerali da puše u tek upaljenu vatru³. Veliku razliku kazivač pronalazi upravo u draži ophoda koja se po njemu pomalo gubi. Govori da se s vremenom sve polako mijenja i da mlađi naraštaj *cijeni svoje* (Juričić 11. svibnja 2020.) Time želi reći da se ponekad događa da stariji zvončar savjetuje mlađega kako da se ponaša u *kolu*, ali mlađi savjet ne prihvaća jer mu ne odgovara. Ne slaže se Juričić niti s tim što djeca, odnosno tinejdžeri nose sa starijim, ujedno i često fizički jačim zvončarima. Tvrdi da nije pošteno zajedno staviti najjačega zvončara i onoga koji je tim stopama tek krenuo. Nekada su mladići tek nakon vojske kretali u zvončarske ophode te smatra da mora postojati neka razlika, odnosno red između starijih i mlađih (Juričić 11. svibnja 2020.). Ovdje je bitno navesti kako su nekada stari zvončari uživali veliki autoritet, a *do Drugoga svjetskoga rata zvončari nisu mogli biti mlađi od osamnaest godina* (Nikočević 2014: 197). S vremenom se je dobna granica pomicala, a danas je nema. Najveća razlika između nekadašnjih i sadašnjih zvončara je ponašanje u *kolu*. Juričić objašnjava da čak i tada kada se zvončari *rivaju* (guraju) oni koji su na vanjskom dijelu ne smiju prestati zvoniti. Jedini koji se mogu *odmarati* jesu oni u sredini zato što se doslovno ne mogu pomaknuti. Danas se uglavnom većina zvončara u kolu samo gura, bez zvonjave. Iako se ovakvim načinom srž same nošnje gubi, ipak izgleda

³ Kazivač ne navodi ovaj dio običaja, ali sam ga navela budući da se ta scena pojavljuje u video zapisu koji se nalazi u prilogima na kraju rada, *Rukavački zvončari – Bell Ringers from Rukavac, Croatia*, You Tube: https://www.youtube.com/watch?v=i8Bc_z2azgs&list=TLPQMDkwOTIwMjAeCb7mb5lrjA&index=1.

pitomije, pa čak i ljepše. Na kraju sve ovisi o tome što se komu više sviđa, zaključuje Jurčić (Juričić 11. svibnja 2020.).

Stanić se na početku dotiče rute zvončarskih ophoda koja se upravo zbog promjene naselja, o čemu je već bilo riječi, neznatno promijenila. Međutim, kada govori o drugim značajkama ophoda pronalazi neke razlike. Prva je razlika mogućnost domaćina da zvončare ponudi hranom i pićem. Naime, zvončari se tijekom ophoda zaustavljaju pred kućama gdje ih domaćini nude hranom i pićem. Nekada su ljudi bili siromašniji te nije svaka kuća mogla počastiti zvončare, ako je netko od njih domaćinu bio prijatelj taj bi dobio možda kobasicu, tradicionalnu hranu kojom se nude zvončari, a ostali ništa (Stanić 22. travnja 2020.). Često bi zvončari posuđivali zvona ili drugu opremu, dok danas velika većina ima svoju. Ipak koliko god da je današnjim zvončarima oprema dostupnija i svaka kuća ima mogućnost ponuditi ih nečime, Stanić smatra da su u prošlosti zvončari međusobno bili složniji upravo iz toga razloga što je život bio mnogo teži, kao i financijske (ne)prilike.

Druga razlika tiče se fizičke spremnosti zvončara koji su nekada većinom radili teške fizičke poslove, pa su samim time bili izdržljiviji. Danas nakon ophoda većina, uključujući i kazivača bude previše iscrpljena da bi uopće mogla ići na posao sljedeći dan, dok su stari bez poteškoća izvršavali svoje obveze (Stanić 22. travnja 2020.). Stanić također spominje ponašanje starih zvončara koje je bilo iznimno neobuzdano, čak i pomalo divlje. Navodi trčanje za ženama i mladim djevojkama koje su se za vrijeme ophoda morale skrivati u kućama. Danas zvončarski ophodi pripadaju u folklor, *zvončari su jedna tradicija kao...to je kao jedan folklor. To je kao jedan folklor znači, a maškare su maškare* (Stanić 23. travnja 2020.), pa je takvo nekadašnje ponašanje osim što nije više prihvatljivo potpuno iščezlo. Unatoč navedenim promjenama Stanić misli da se draž ophoda nije izgubila. Govori da mu se čini kako je čak i veća nego prije. Zahvaljujući modernim tehnologijama pripadnici grupe mogu nesmetano

komunicirati danima prije ophoda, pomoći jedan drugome u slučaju da nekome nedostaje nešto potrebno za pohod, dok stari ljudi nisu imali takvu priliku. Nekada su zvončarske grupe brojile puno manje sudionika. Petnaestak zvončara bio je standardni broj, a kada bi se broj povećao na dvadesetak *to je bio blagdan* (Stanić 22. travnja 2020.) U današnje vrijeme često se mogu čuti prigovori publike kako izgledaju *siromašno* ako grupa nema barem tridesetak sudionika.

Kinkela razliku ophoda nekad i danas vidi u tome što je vlast u prvoj polovici prošloga stoljeća branila pohode, često zatvorskim kaznama sankcionirajući one koji su se protivili zakonu. Iako je tada običaj bio na ivici nestanka, uspio se je održati na životu. Govoreći o draži ophoda i on je, poput Stanića, mišljenja da ona nije nestala te da se neće tako lako izgubiti. Događa se, a govori iz vlastitog iskustva, da je nekih godina bilo jako malo zvončara, ali razlog tomu je taj što generacijski nije bilo mladića koji bi nosili. Postoje periodi kada se rađa više ženske od muške djece, a i činjenica je da nisu svi mladići koji dolaze iz kraja koji njeguje zvončarsku tradiciju zainteresirani za sudjelovanje u zvončarskim pohodima. S druge strane, postoje godine kada ima više zvončara nego inače, a kazivač ističe godinu kada je u pohod iz Rukavca na Zvoneće išlo čak četrdeset i osam zvončara, toliko puno da je uistinu bio izazov napraviti *kolo* u uskim zvonejskim prolazima (Kinkela 17. svibnja 2020.).

Govoreći o volji zvončara kazivač je mišljenja da se ona nije izgubila, već da na odluku pojedinca ide li u pohod ili ne često veliki utjecaj imaju zdravstveni problemi, pogotovo kod starijih zvončara. Kinkela iz osobne perspektive govori upravo o zdravstvenim razlozima zbog kojih 2019. godine nije mogao ići u ophod. Tvrdi da je kod njega volja uvijek prisutna, no srce želi jedno, a razum i tijelo drugo. Uvijek postoje mladi koji ih mogu zamijeniti. Što se tiče atmosfere za vrijeme ophoda, ona prema Kinkeli zavisi o vremenskim uvjetima i samom trajanju pusta. Za lijepoga vremena dođe više ljudi nego li za hladna i kišovita, a u slučaju kratkoga pusta često više zvončarskih grupa ima

ophod na isti dan što pridonosi manjem broju gledaoca (Kinkela 17. svibnja 2020.).

Devetnestogodišnji Edi Demark kazuje kako priče o tome kako je bilo prije doznaje od starijih, ali je i sam pogledao nekoliko snimaka ophoda skupina s područja zapadne Kastavštine iz osamdesetih i devedesetih godina dvadesetoga stoljeća. Njegovo je opažanje da su nekada zvončari nosili s više osjećaja te da su bili više motivirani nego danas. Misli da se srž zvončara polako gubi, svake godine ima sve manje zainteresiranih i više nije kao nekada. U pohod se ide samo zbog zabave i neki ne razumiju da se radi i o obavezi. Ponekad mladi zvončar ne želi ići jer neće ići niti njegov prijatelj s kojim je u paru što Demark smatra nekorektnim. Međutim, dok god postoje oni kojima je to zaista užitak i koji shvaćaju tu obvezu postoji i nada da će se tradicija održati (Demark 24. travnja 2020.).

Proučavajući sve stavove i mišljenja zanimljivo je primijetiti da se najmlađi i najstariji kazivač slažu u tome da su se ophodi promijenili, dok se sugovornici relativno bliskih godina slažu u tome da se nisu toliko promijenili. Najstariji kazivač svoje mišljenje temelji na velikom rasponu godina koje mu omogućava sagledavanje šire slike običaja, dok najmlađi uviđa nekorektna ponašanja svojih vršnjaka koja ne pristaju ponašanju zvončara. Moguće je da su sugovornici srednjih godina blaži prema promjenama ili one nisu toliko prisutne u njihovim grupama. Rukavački zvončari jedna su od najstarijih zvončarskih skupina, a moglo bi se reći i najtradicionalnijih, pa je možda to razlog zašto se promjene ne vide. Stanić i Demark članovi su iste grupe, ali zbog razlike u godinama kreću se u drukčijem društvu. Moguće je da stoga Stanić ne primjećuje toliko ponašanja mlađih zvončara koliko bi primijetio kada bi se kretali u istom društvu. Nikočević se u svojoj knjizi *Zvončari i njihovi odjeci* također susreće s razlikom nekadašnjih i današnjih ophoda. Kazivači koje je ona intervjuirala smatraju da je neaktivnost mladih dovela u pitanje opstanak

zvončarskih udruga i skupina te kako danas nema više *gušta* (užitka) u nošenju zvona (Nikočević 2014: 199). S druge strane mlađi zvončari često kažu *da žele preuzeti inicijativu, ali da se stariji opiru* (Nikočević 2014: 199).

5.4. Postoji li danas rivalstvo među zvončarskim skupinama?

U svakome društvu, sportu, folkloru postoje rivalstva. Natjecanje tko je bolji, uspješniji, jači. Ona ne zaobilaze niti zvončarske skupine, pogotovo jer je riječ o predstavljanju rodnoga kraja. Naše zanimanje bilo je usmjereno i na pitanje postoje li među zvončarima rivalstva i u kolikoj mjeri.

Svi sugovornici odgovaraju isto – rivalstva postoje, ali ne u negativnom, već u pozitivnom smislu. *Tjeraju te da budeš bolji* (Kinkela, 17. svibanj 2020.) kao kada se nogometaši nalaze na nogometnom terenu, jedino što ovdje nitko nikad ne pobijedi jer ne igraju jedni protiv drugih (Stanić, 23. travanj 2020.). Zadirivanja i ismijavanja je oduvijek bilo i uvijek će ga biti, radi se o normalnoj pojavi u međuljudskim odnosima (Juričić, 11. svibnja 2020.), no sve rečeno ostaje šala, nema ozbiljnijih svađa (Demark, 24. travanj 2020.). Demark naglašava da najveće rivalstvo postoji između zvončara zapadne i istočne Kastavštine, odnosno onih koji nose tri zvona i onih koji nose jedno zvono. Kazivač pritom misli na Halubajske zvončare koji se izgledom uvelike razlikuju od zvončara zapadne Kastavštine. Na glavi nose groteskne maske, a oko pojasa samo jedno veliko zvono. Kreću se drukčije i ne zvone u paru. Rivalstvo Demark opisuje riječima: *oni za nas kažu da smo "botaničari" jer imamo cvijeće na glavi, a mi njima da nose "lati" od Jupola otraga* (kante unutarnje boje za zid kao podrugljiv izraz za veliko zvono koje nose Halubajski zvončari) (Demark 24. travnja 2020.). Kinkela prepričava kako su nekih godina okršaji s halubajskim zvončarima bili poprilično žestoki, pa i na ivici fizičkog obračuna (Kinkela 17. svibnja 2020.).

5.5. Međugeneracijski odnosi zvončara

Sljedeće se pitanje postavljeno kazivačima razlikuje. Pripadnicima starije generacije zvončara, Juričiću, Kinkeli i Staniću postavljeno je pitanje što misle o mlađim članovima zvončarskih skupina, a devetnastogodišnjem Ediju Demarku pitanje o odnosu starijih zvončara prema mladićima koji se tek uključuju u skupine. Zanimljivo je koliko su odnosi unutar grupa korektni kada uzmemo u obzir veliki raspon godina između sudionika od kojih neki nisu niti punoljetni.

Demark govori kako se od starijih zvončara mnogo toga može naučiti samo sljedeći njihov primjer jer zapravo ne postoji nitko drugi tko bi im prenio znanje. Oni uče mlađe pravilan *mot*, pokret i ponašanje te su općenito pametniji i staloženiji od mlađih. Uvijek postoji *kapo* koji vodi cijeli put i koji ujedno drži red tijekom ophoda. Kapo je poput vođe grupe, stariji zvončar koji više ne ide u ophod. Na prsima nosi crveni karanfil, *garoful*, napravljen od krep-papira (Nikočević 2014: 48 i Pauletić, Laginja 2019: 11).

Bojan Stanić je mišljenja da su mladi zvončari dobri u poštivanju i održavanju tradicije te samoga zvončarskoga *mota* jer, smatra, čemu sve ako nisu barem četrdeset posto bolji od starijih. Budući da su oni nosioci običaja te će ga prenijeti na buduće naraštaje ne mogu dozvoliti starijima da budu bolji. U početku ih ipak treba pomalo *spustiti na zemlju*, odnosno dati im do znanja da se ne mogu ponašati kako ih je volja već da red, a i poštovanje prema starijima mora postojati. Kazivač iz vlastitoga iskustva vidi promjenu mladića tijekom prvih četiri ili pet godina sudjelovanja u ophodu, govori kako se može vidjeti njihovo sazrijevanje kako u pogledu čovjeka, tako i u pogledu zvončara. Dotiče se također problema depopulacije sela koja izravno utječe i na održavanje tradicionalnih ophoda. Neka sela suočavaju se s tim problemom te kada im u pomoć ne bi dolazili muškarci podrijetlom odonuda, ali oženjeni u druga mjesta ili oni oženjeni ženama podrijetlom iz toga sela pitanje je bi li običaj opstao (Stanić 22. travnja 2020.). Kazivač nije naveo, ali u prošlosti ukoliko je netko

htio biti zvončar, morao je biti krvnog podrijetla iz mjesta za koje *nosi zvonci*. Rezultati sudioničkog opažanja pokazuju kako se tijekom godina radi migracija domaće stanovništvo pomiješalo s doseljenicima, pa više nije nužno da osoba koja želi biti zvončar mora krvno biti podrijetlom iz mjesta koje održava ophod.

Kinkela se slaže s mišljenjem prethodnoga sugovornika da su mladi korektni u poštivanju tradicije te kao i on ističe svojeglavost mladića kada uđu u tinejdžerske godine. Tvrdi kako oni od petnaestak godina radije poslušaju dobronamjeran savjet od onih koji imaju dvadesetak. Obično su mišljenja da *im nitko ne može ništa* (Kinkela 17. svibanj 2020.), no takvih je uvijek bilo i bit će. Dotiče se zvončarskoga *mota* kojega neki nauče samo gledajući, neki ga uče u hodu, a neki ga nikada ne nauče. Mišljenja je da se mnogo može naučiti promatranjem grupe, ali i da ne postoji mladić koji barem jednom nije pokušao, odnosno isprobao *mot* sam sa sobom skriven negdje u konobi (Kinkela 17. svibnja 2020.).

Iskaz Maria Juričića ističe poštovanje prema dobi i generacijskim razlikama među zvončarima: *Ne moreš ti to... ja opet mislin ne moreš ti to se va jedan koš stavit. Razumeš? Aš opet razlika... ki su malo stareji, zreleji drugačje, drugačje misle, a opet... ne moreš ni onih mlajeh povredit... Ha decu pogotovo.* (Juričić 11. svibnja 2020.)

Upravo je kazivač bio taj koji je u želji da probudi interes za zvončarima kod najmlađih, prvi organizirao skupinu *mići zvončari* (maleni zvončari) u Bregima. Radilo se o jednostavnom dječjem ophodu odvojenom od glavnoga kojemu je glavni cilj bio potaknuti zanimanje te je pothvat i uspio. Međutim sada je kod mlađih zvončara prisutno da svaki *vuče na svoju stranu*, odnosno nosi na drugi način zato što su svakoga drukčije učili.

5.6. Jesu li povorke odstupanje od tradicije?

Pitanje o nastupima zvončara u suvremenim povorkama i smotrama izazvalo je dvojbe sugovornika jer se radi o odstupanju od ranijih običaja

zvončara. Brojna su gostovanja u Hrvatskoj i inozemstvu na kojima su pripadnici različitih zvončarskih skupina sudjelovali ili su bili pozvani. Mišljenja se razlikuju od pojedinca do pojedinca po pitanju odskače li to od tradicije i je ili prihvatljivo.

Brežanski zvončari sudjeluju na smotrama dok primjerice Rukavački zvončari ne. Što je tome razlog pobliže je objasnio Kinkela. Naime, četrdesetak ili tridesetak godina unatrag Rukavčani su sudjelovali na Kurentovanju⁴ u Ptuju. Ondje je izbio incident koji je potaknuo veliku svađu među članovima grupe te odonda njeguju samo stare, tradicionalne ophode – unutar svoga sela te pohod na selo Zvoneće. Kinkela osobno podržava smotre i redovito u njima sudjeluje s grupom Vlahov breg-Korensko, no kada bi i Rukavčani sudjelovali nosio bi za njih. Smatra da su pritisci sa strane razlog odustajanja od sudjelovanja u povorkama te da je većini prioritet zadržavanje mira unutar grupe kako se ne bi ponovio scenarij iz Ptuja. Na posljednjem sastanku na kojem se odlučivalo hoće li se ići na zvončarsku smotru u Matulje mnogi su bili za, ali zbog već spomenutih pritisaka odlazak se nije realizirao. Mlade generacije su te koje bi mogle nešto promijeniti, smatra Kinkela jer oni, stariji zvončari to neće moći učiniti (Kinkela 17. svibnja 2020.). Ono što sugovornik nije naveo je da Rukavački zvončari žele zadržati autohtoni pohod koji se događa samo unutar granica njihova sela, Rukavca, te do sela Zvoneće kao primjer izvornosti.

Dok neki smatraju da se ne smije ići nikamo, drugi smatraju da treba ići svakamo, a Stanić se zalaže za tzv. *zlatnu sredinu*. Prioritet mora biti odrađivanje svoga pohoda, a ukoliko se grupa uspije organizirati nije na odmet nastupiti u ponekoj povorci. Važno je ne pretjerivati jer osnova svega je da zvončari nisu maškare što ljudi često ne razlikuju. Oni koji ne razumiju tu tradiciju poslali bi zvončare svakamo, a to prema kazivačevu mišljenju nije u redu. Iz vlastita iskustva svjedoči da postoje manifestacije u koje zvončari ne

⁴ Kurentovanje je smotra zvončara i pušnih običaja u Ptuju, Sloveniji. Traje od 1960. godine i uvršteno je na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine.

pripadaju. Gostovali su u povorci gdje su bili jedini zvončari te se nisu uklapali u nijedan koncept do te mjere da im je bilo čak pomalo žao što su prisustvovali (Kinkela 22. travnja 2020.).

Sa Stanićem se većinski slaže i Juričić. Povorke su prihvatljive, ali u granicama umjerenosti. Navodi za primjer Halubajske zvončare koji gostuju na brojnim smotrama u Hrvatskoj i u inozemstvu te zaključuje kako to više nije onaj stari običaj, odnosno da su pretjerali. Svjestan je evolucije običaja koja onom starom zvončaru i ne odgovara uvijek, ali način života i struktura ljudstva mijenjaju se te s njima i običaj (Juričić 11. svibnja 2020.). Nužno je spomenuti da povorke nisu izmišljene u modernom vremenu, postojale su još šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća kada je kazivač Mario Juričić bio mladi zvončar. Pripovijeda kako je ondašnje povorke u Lovranu, Kastvu, na Zametu i ostalim mjestima riječkoga prstena organiziralo Auto-Moto društvo Matulji koje je u ono vrijeme bilo veoma jako kao udruga. Radilo se o neslužbenim povorkama, dok je prva organizirana povorka uz dozvolu bila ona u Rijeci 1965. godine. Tadašnja grupa od tridesetak zvončara bila je mješavina zvončara iz Bregi, Zvoneće i Matulja, a svi su nosili zajedno pod jednim imenom. Bili su većinom jednako obučeni jedino što su neki nosili mornarske majice, a neki karirane košulje. U Rijeku su stigli s dva kamiona oko deset sati ujutro te se iskrkali na rivi. Ruta im je bila od rive po glavnoj cesti prema kazalištu Ivana pl. Zajca, potom su skrenuli na Korzo prema gradskoj uri i ispod nje napravili *kolo*. Nastavili su hodati duž cijelog Korza sve do Riječkoga nebodera gdje su skrenuli u Zadarsku ulicu i vratili se na rivu. Kazivač nije siguran jesu li i pred riječkim neboderom radili *kolo*, ali zorno opisuje koliko je gledaoca bilo u publici. Naglašava koliko je bila velika stvar što je glavna cesta u gradu u ono vrijeme bila potpuno zatvorena za promet (Juričić 11. svibnja 2020.).

Iako najmlađi, Edi Demark smatra da su povorke odstupanjem od tradicije. Pravi su običaj po njegovom mišljenju lokalni pohodi ustanovljeni

godinama prije u *domaćen kraje* (domaćem kraju). Dok postoje oni kojima je važno pokazati se upravo na povorkama, njemu osobno nije užitak u njima kao zvončar sudjelovati. Slaže se da su zanimljive pogotovo onima koji to vide možda po prvi puta te kao primjer navodi zvončarsku smotru u Matuljima na kojoj se na jednom mjestu mogu vidjeti mnoštvo različitih domaćih i inozemnih skupina (Demark 24. travnja 2020.).

Iz ovih iskaza možemo zaključiti kako povorke nisu proizvod modernoga vremena, već da su postojale i prije šezdeset godina. Neke grupe su po pitanju nastupa u njima tradicionalnije od drugih, ali gledajući općenito stvar je osobnoga izbora pojedinca hoće li u njima sudjelovati ili ne. Važno je ne pretjerivati i imati na umu da je ipak riječ o starom običaju koji je između ostalog pod zaštitom UNESCO-a te se ne može dopustiti njegova komercijalizacija. Mirela Hrovatin u svom članku *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj* opisuje postupak upisivanja nekog kulturnog dobra na popis UNESCO-a. Ističe koji se sve problemi i pitanja javljaju prilikom upisivanja, primjerice pod kojim imenom upisati neko dobro u Registar, na koji način ga što vjernije opisati te kakav će utjecaj upisivanje imati na njegovo očuvanje (Hrovatin 2013: 126). Kriteriji za upis nematerijalnog kulturnog dobra na UNESCO-v popis stroži su od onih Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, *prakse koje postoje samo na sceni kao posljedica folklorizacije tradicijske baštine ili prestanka životnosti baštine u zajednici, prekomjerno korištena baština kao posljedica komercijalizacije, baština koja se prezentira isključivo u turističke svrhe (...) nemaju mogućnost upisa na postojeće popise* (Hrovatin 2013: 130). Ovaj citat potvrđuje iskaz Bojana Stanića koji se zalaže za *zlatnu sredinu*. Hrvatska je jedna od zemalja koje su prihvatile UNESCO-vu *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* kojom su zakonski regulirane mjere za zaštitu baštine te obrazovanje i podizanje svijesti o baštini. Neke od mjera jesu

usvajanje politike čiji je cilj promicanje funkcije nematerijalne kulturne baštine u društvu kao i uključivanje zaštite baštine u programe planiranja (članak 13.), određivanje nadležnih tijela za njenu zaštitu (članak 13.) i osnivanje institucija za njenu dokumentaciju (članak 13.). Također je potrebno putem informativnih i obrazovnih programa podizati cjelokupnu javnu svijest o baštini (članak 14.) te pružiti javnosti informacije o opasnostima koje joj prijete (članak 14.) (*Zakon o potvrđivanju konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* 2005).

5.7. Novi običaj ophoda na *Pusni četrtak*

Pusni četrtak ophod je koji se održava u četvrtak prije *Pusnega ponedjeka*, dana kada Brežani idu u svoj ophod. Traje tek dvadeset godina i uključuje rutu koja je nakon odvajanja rukavačke i brežanske skupine ostala izostavljena ostavljajući zvončare iz sela kojima je prolazila na neki način *izopćenima*. Radi se o selima Mihotići i Frančiči, a današnja ruta je sljedeća: Bregi – Breza (*kolo*) – šumskim putem do Škurega potoka – Gajina – Zvanovi – Dragi (*kolo*) – uz zaobilaznicu Matulji – Tunel Učka do donjega sela (*kolo*). Nakon ovoga *kola* obitelj Stanić (u čijem se dvorištu radi *kolo*) pripremi *po užance dobru juhu* (po običaju dobru juhu). Ophod se nastavlja *okol Bibota pa do Donaldda* nakon Donaldda zvončari idu do Cepić (*kolo*), potom preko ceste u Mihotiče, Rukavac i opet u Mihotiče. *Pul Maćuka* se napravi *kolo*, a domaćini pripreme skupni stol (hranu donose obitelji iz čitavog sela). Odande kreće se u Stari grad gdje se radi *kolo*, a na križanju ceste Matulji – Veprinac – Opatija – Rukavac radi se još jedno. Cestom Matulji – Veprinac dolazi se do obitelji Škrlj u čijem dvorištu se također radi *kolo*, a potom *do Miloša (kolo)* gdje domaćini pripreme ručak. Zvončari nastavljaju *do Bibota (kolo)*, *do Romeota (kolo)* i *do Sandrota (kolo)*. Odande zvončari ponovno idu po Gajini i Škuren potoke *do Kićota*, pa *do Đurd'*, zatim *do Zvančić (kolo)* – *do Manota (kolo)* – Frličan (*kolo*) – restorana *Kinkela* gdje je kraj pohoda i posljednje *kolo* toga dana (Juričić 12. travnja 2019.).

Jedan od začetnika je kazivač Stanić, rođen u selu Frančiči gdje i danas živi. Od malih nogu družio se s mladićima iz Bregi i sudjelovao u njihovoj zvončarskoj grupi. Nekolicina mladih iz Frančiča nosi zvonci, ide u maškare i svira. Zvončare na svim pohodima prati muzika, odnosno četvero, petero ili više ljudi s instrumentima koji sviraju za čitavo vrijeme ophoda. Tako se je spontano razvila ideja o *Pusnome četvrtku* na koji dotad nijedna grupa nije imala pohod. U početku zamišljena kao zabava, trening mladim zvončarima koji idu u pohod prvi put, tijekom godina prerasla je u pravi ophod s respektabilnim brojem zvončara (Stanić 22. travnja 2020.). Postalo je važno gotovo kao *Pusni pondejak*, premda se zna da je on prioritet, a što je još važnije ljudi su novi običaj odlično prihvatili. Dočekuju ih s obilnom ponudom hrane i pića te je velik odaziv ne samo zvončara nego i *muzikanti* (glazbenici) i maškara koje ih prate putem. Kazivač pripovijeda kako su u ophod krenuli iz zabave te ako jednoga dana zamre, zamrijet će. To je ujedno i razlog zašto se kao grupa nisu registrirali (formalno ne pripadaju grupi Brežanski zvončari), naime registracija grupa sa sobom nosi određene obveze i odgovornosti, a budući da se radi o mladom ophodu ne žele imati formalne obveze u slučaju da ophod naglo nestane (Stanić 22. travnja 2020.).

Demark, isto rođen u Frančičima, star je gotovo kao i sam ophod za *Pusni četrtak*. Podržava ga jer iako nije star koliko i drugi, stvorila se tradicija za koju ne bi htio da nestane. U svom izlaganju referira se i vuče paralelu s Halubajskim zvončarima kojima su po starom običaju zvona mogli nositi samo oni s područja Halubja, dok danas nose i muškarci s područja Marčelja, Viškova, Kastva i Spinčića. Jedna su od najpoznatijih skupina premda su se poprilično odmaknuli od originalnog običaja (proširili rutu, obuhvatili nova naselja, promijenili izgled), stoga se pita zašto ovaj ophod ne bi mogao biti prihvaćen (Demark 24. travnja 2020.).

Mario Juričić je mišljenja da novi ophod podržava onaj stari, prije raskola Brežana i Rukavčana te ga smatra svojevrsnom dopunom. Objašnjava da sve s vremenom postane tradicija, sve ovisi o tome kako ju tko naziva i shvaća jer nekome je tradicija kada je deset puta bio u ophodu, kao i onome koji je bio sto puta. Smatra da ne postoji razlog zašto primjerice Brežanski zvončari koji imaju dugačku povijest zvončarstva ne bi uveli novi ophod, kada se stvaraju grupe, kao na primjer grobnički dondolaši i zametski zvončari koje u povijesti nisu imale zvončare (Juričić 11. svibnja 2020.).

5.8. Osobna iskustva zvončara o ophodima

Kao pitanje koje provedene intervjuje zaokružuje u cjelinu odabrano je ono najosobnije, što je svakom od kazivača u ophodu najdraže. Bojan Stanić se našalio kako mu je najdraže kada navečer na kraju dana skine opremu sa sebe. Nije mu jednostavno odlučiti se koji je dio najljepši zato što svaki segment, etapa toliko iščekivanog ophoda ima svoju draž. Sam čin stavljanja zvona oko pojasa nakon godine dana i prvi pokret stvara trnce u tijelu, odnosno kako se u brežanskom govoru kaže *srhi te pasaju* (Stanić, 22. travanj 2020.). Sugovornik dalje ističe koliko mu je srce ispunjeno kada gleda povorku zvončara kako prolazi šumom jer zvončari tijekom ophoda često prolaze starim šumskim putevima koji povezuju sela. Smatra da je druženje važan dio zvončarskih običaja. Pritom ne misli samo na prijateljstva koja se stvaraju unutar grupe, već i na činjenicu da svojim dolaskom u selo potiču ljude na izlazak iz kuća i međusobno druženje jer, smatra, živimo u vremenu u kojem su se ljudi otuđili od drugih. Navodi kao primjer ophod za *Pusni četrtak* kada je barem taj jedan dan u godini na dva sata selo na okupu što ga posebno veseli (Stanić 22. travnja 2020.).

Demark veoma lako odlučuje što mu je najdraži dio ophoda, a to je trenutak kada prolazi kroz svoje selo (Frančice), napravi *kolo* kraj svoje kuće dok ga gleda cijela njegova obitelj. Naglašava koliko mu je važna njihova

podrška i koliko mu znači što su ondje i djed i baka, iako im je zbog godina teže izlaziti iz kuće. Radi se o posebnom osjećaju kojega je teško opisati, a još teže prenijeti na papir. Ne znači to, naravno, da mu nije užitak i u drugim trenucima biti zvončar, ali prolazak kroz svoje selo poseban je. U pohod za *Pusni pondejak* nekoliko godina ne ide zato što se u Frančićima *pobiraju jaja* te je onda u ulozi glazbenika koji prati *jajare* na njihovom putu (Demark 24. travnja 2020.).

Sudioničko-promatračkim pristupom uočeno je kako je to još jedan običaj vezan uz Pust, kada skupina maškara s pratećom glazbom obilazi kuće i na dar od domaćina dobiva jaja. Također ih nude hranom i pićem, a u zamjenu maškare pjevaju i plešu. Naziv za maškaranu skupinu su *jajari*.

Kinkela opisuje kako mu je dan pohoda ispunjen od početka pa do kraja. Društvo, *kumpar*, odnosno osoba s kojom nosi u paru čitav dan, sklapanje novih poznanstava i prijateljstava, ne može ništa konkretno izdvojiti. Onaj koji to voli ide iz čistoga *gušta* (užitka) (Kinkela, 17. svibnja 2020.).

Juričić ima drukčije gledište, nije mu moguće reći što je najdraže kada se zvončar fizički veoma iscrpi (Juričić 11. svibnja 2020.). Netko bi možda čak postavio pitanje zašto uopće raditi nešto toliko teško, koji je cilj. Premda se s jedne strane može govoriti o zvončarima i Pustu kao razonodi, s druge strane radi se o običaju koji je i fizički zahtjevan te tada se ne može govoriti o velikoj zabavi.

6. ZAKLJUČAK

Zvončari su jedna od najvažnijih i najcjenjenijih tradicija zapadne Kastavštine. Čitavo razdoblje Pusta od velikog je značaja za cijelu zajednicu. Ne naziva se taj period bez razloga *petim godišnjim dobom*. Analizom razgovora i njihovim međusobnim uspoređivanjem zaključujemo da je običaj u nekim segmentima evoluirao, ali da u je većinskom dijelu ostao isti.

Razvoj, odnosno promjena običaja vidljiva je u načinu nošenja zvona koji je nekada bio puno žešći, grublji, po nekima čak i življi. Vidljiva su i veća očekivanja publike koja traži velike i reprezentativne grupe zvončara za razliku od nekada kada se je i petnaestak njih smatralo mnogo. Pitanje nastupa u povorkama polemično je i uvijek će biti jer ovisi o osobnom stavu pojedinca. Možemo zaključiti da je u redu pokazati vlastitu tradiciju drugima koji nisu s njom upoznati, ali ipak uz pridržavanje nekih granica. Od početka 20. stoljeća pa do danas sugovornici su svjedoci nastajanja novog, premda neslužbenog, zvončarskog ophoda na *Pusni četrtak* kojeg je publika toliko dobro prihvatila da se danas smatra neospornim dijelom tradicije.

Istraživanje je prvenstveno propitivalo stavove pripadnika Brežanske i Rukavačke zvončarske skupine. Navedeni stavovi povezani su s društvenom grupom, zajednicom koja prema starom običaju ima izrazito pozitivan stav. Moguće je da bi ispitivanje stavova o istom običaju kod pripadnika i pripadnica rukavačkog i brežanskog kraja koji nisu zvončari polučilo drukčija mišljenja i rezultate. Temeljem ovih iskaza bitan čimbenik zvončarske *užanci* (običaja) su zajednica i obitelj. One su te koje daju potporu, gostoprimstvo, koje se ponose svojim nasljeđem i prenose ga dalje. Odnos njih i zvončara recipročan je jer kada zvončari stignu u selo tada i to selo živi taj dan. Ljubav, ponos, sreća, *gušt* (užitak) – riječi su kojima se mogu opisati zvončari i njihovi stoljetni ophodi. Radi se o iznimno važnoj i nadasve lijepoj tradiciji koja sudeći prema kazivačima još dugo neće zamrijeti. Bitno je da se prenosi s naraštaja na naraštaj jer upravo ona određuje identitet naroda i pripadnost zajednici u cjelini.

Još jednom valja naglasiti da zvončari nisu maškare, izjednačavati ta dva termina nadasve je pogrešno, ali i uvredljivo za članove zvončarskih grupa. Njihova pogrešna interpretacija može naštetiti ugledu pojedinih skupina te je važno poštivati pravila koja svaka od tih skupina njeguje. Radi se o kulturnoj baštini koja je od velikog značaja za ljude s područja zapadne Kastavštine i cilj je prenijeti tradiciju u što vjerodostojnijem obliku budućim generacijama.

7. SAŽETAK

Today's bell ringers from Bregi and Rukavac

Vrijeme poklada, odnosno pusta u Rijeci i riječkom prstenu započinje 17. siječnja na blagdan svetog Antona, Antonju i završava Čistom srijedom, odnosno Pepelnicom. Jedan od najpoznatijih običaja tog razdoblja jesu zvončari i njihovi ophodi koji su uvršteni na UNESCO-vu reprezentativnu listu svjetske nematerijalne baštine. Cilj rada bio je na temelju iskaza zvončara koji su članovi brežanske i rukavačke zvončarske skupine utvrditi je li se tradicija tijekom godina promijenila, koliko, kakvi su zvončari bili nekada te kakvi su danas. Osim stručne literature u nastanku rada ključnu ulogu imaju razgovori, odnosno intervjui s pripadnicima zvončarskih skupina. Usmeno kazivanje dokumentirano je tonskim zapisima koji su potom preneseni u grafički oblik, to jest transkribirani su. Odabrani su kazivači iz različitih su dobnih skupina kako bi se obuhvatilo što dulje vremensko razdoblje i time na vjerniji način prikazala evolucija običaja. Pitanja postavljena kazivačima smišljena su na način da najprije doznajemo ono općenito o običaju, potom se tema konkretizira u cilju dobivanja što preciznijih odgovora, a na kraju se sve zaokružuje u jednu cijelinu gdje provjeravamo jesmo li dobro shvatili prethodne odgovore. Svaki kazivač intervjuiran je pojedinačno radi izbjegavanja eventualnog utjecaja na odgovore, odnosno radi dobivanja što cjelovitijeg i istinitijeg iskaza. Opisano je kako su povijesni događaji, promjene vlasti i političke ideologije pokušale promijeniti pa čak i zaustaviti tradiciju, ali u tome nisu uspjele. Neke promjene su vidljivije od drugih, a neke su se razvile nakon što ih je prihvatila zajednica koja, prema sudioničkom opažanju i iskazima pripadnika zvončarskih skupina ima važnu ulogu u zvončarskim ophodima.

Ključne riječi

Brežanski zvončari, folklor, karneval, običaj, ophod, Pust, Rukavački zvončari, zvončari

8. POPIS LITERATURE

Tiskani izvori

- Hrovatin, Mirela: *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj* 28/5, 2013; 125-135. <https://hrcak.srce.hr/129558>, pristupano 14. rujna 2020.
- Laginja, Nina Maria, Pauletić, Marina: *Brežanski zvončari* (seminarski rad iz kolegija *Oblici hrvatske usmene književnosti*, mentor: Banov, Estela), Rijeka 2019.
- Lozica, Ivan: *Folklorno kazalište*, Zagreb 1996.
- Lozica, Ivan: *Hrvatski karnevali*, Zagreb 1997.
- Marković, Jelena: *Pričanja o djetinjstvu, Život priča u svakodnevnoj komunikaciji*, Zagreb 2012.
- Nikočević, Lidija: *Zvončari i njihovi odjeci*, Pazin 2014.
- Potkonjak, Sanja: *Teren za etnologe početnike*, Zagreb 2014.
- Šepić – Bertin, Franjo: *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Rijeka 1997.
- Zakon o potvrđivanju konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*, https://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/I.Multilateralni_odnosi/2.Organizacija_Ujedinjenih_naroda/I-2.11.%20Konvencija%20o%20zastiti%20nematerijalne%20kulturne%20bas-tine.pdf, pristupano 14. rujna 2020.

Video zapisi ophoda

- Video snimka Brežanskih zvončara u ophodu uz glazbenu podlogu njihove himne *Brežanski zvončari*, Brežanski zvončari, You Tube <https://www.youtube.com/watch?v=5wk-VSTTulo>. pristupano 9. rujna 2020., objavljeno 28. prosinca 2017.

Video snimka Rukavačkih zvončara u ophodu na dane *Pusta*, *Pusni pondejak* i utorak odnosno sam *Pust*, Rukavački zvončari – Bell Ringers from Rukavac, Croatia, You Tube:

https://www.youtube.com/watch?v=i8Bc_z2azgs&list=TLPQMDkwOTIwMjAeCb7mb5lrjA&index=1. pristupano 9. rujna 2020., objavljeno 26. veljače 2019.

Video snimka prijateljskog ophoda na *Pusni četrtak*, Brežanski zvončari odradili uspješan pohod Frančićen © Matulji, 2020., You Tube:

<https://www.youtube.com/watch?v=jKnagzbRAO4>, pristupano 9. rujna 2020., objavljeno 20. veljače 2020.

Kazivači s kojima su vođeni intervjui

Demark, Edi (r. 2001.) razgovor vođen 22. travnja 2020. u Frančićima. Član Brežanskih zvončara (12 godina)

Juričić, Mario (r. 1940.) razgovor vođen 12. travnja 2019. u Bregima za potrebe seminarskog rada *Brežanski zvončari*. Drugi razgovor vođen 11. svibnja 2020. u Bregima za potrebe završnog rada Brežanski i Rukavački zvončari danas. Bivši član Brežanskih zvončara (30 godina), Rukavačkih zvončara (8 godina), Mučićevih zvončara (4 godine) i Zvonejskih zvončara (16 godina).

Kinkela, Valter (r. 1966.) razgovor vođen 17. svibnja 2020. u Mihotićima. Član Rukavačkih zvončara (29 godina) i zvončarske grupe Vlahov breg – Korensko (28 godina).

Stanić, Bojan (r. 1969.) razgovor vođen 22. travnja 2020. u Frančićima. Član Brežanskih zvončara (30 godina) i bivši član Zvonejskih zvončara (15 godina).

9. PRILOZI

Odabrani ulomci iz odgovora zvončara na postavljena pitanja

Što mislite o nastupima u povorkama u Hrvatskoj ili inozemstvu?

Bojan Stanić

Tu se sad mešaju puno stavi, tu neki... neki ljudi misle da se ne bi smelo poć nikamo, neki misle da bi se trebalo poć sakamo... ča j znan, ja iman nekako mišljenje da bi tu trebalo zet jednu, neku zlatnu sredinu... znači ne pretjerivat va nečeren... ne znan... Prvo i prvo saka zvončarska grupa mora storit svojo, svoju užancu. Nači svojo kolo storit, svojo ne zapustit. A potle va slobodno vreme, ako se moru organizirat zaš ne poć nekamo na izlet, ali ono... Ne vaja ni pretjerivat va ten da postaneš jedna... ne znan... kot jedna... kako bin rekal...

Komercijala?

Tako je i da na kraje ispade da kad počne 17. na Antonju pust da, da imaš saki drugi dan neki nastup. (...) Ni isto poć, ne znan na jednu zvončarsku smotru pul Matuj kade su ono zvončari pa j' to, ajmo reć, to j' stvarno gušt (...) onda kad nas zovu va Sloveniju va ono... lepo je poć na gostovanje, al imaš neki put nan se znalo dogodit da smo čak malo i fulali, pa ne znan, smo šli na neku povorku kade smo bili jedini zvončari, kade se opće nismo uklapali va niš, ono..totalno smo, totalno je bilo promašeno (smijeh). Potle nan je bilo z jedne strani žal da smo tamo, al dobro... Mi smo se opet lepo zabavili, ali (stanka) jer, pazi, osnova sega je da pust, znači zvončari, ljudi to mešaju: zvončari nisu maškare. E, to se mora znat (...) već ki malo su više va urbanoj sredine i neš oni bi se delali, oni bi zvončari poslali sakamo... a to isto ni u redu. Mislin po mojen.

Edi Demark

To mi ni ko neka tradicija, to mi j' više da se pokažeš, znači da se pokažeš pul judi, a (stanka) ča ja znan...ono... Njimi je to fora videt, ovemi kemi... kemi j'

fora da se malo pokažu, oni ti tamo gredu, a sada...mene to ni toliko baš...baš ajmo reć za kulturu neku tega pusta i to, te užanci. Mene su više ovi pohodi ča se gre, nači kad redu Brežani va Franciči, Korenščani na Vlahov breg...kad redu Vlahovčani na Korensko i tako.

Kada je lokalno?

Kad je lokalno, kad reš za svoj kraj, kad reš va svoj domaći kraj to je... To je...to...to tako mora bit, to se zove užanca, ne ove povorke ke su zmišljene usput ovako da bi...da bi judi prišli gledat. Mislin, fora je, interesantno je kad se skupi toliko skupin, a... (stanka)

Kao što je u Matuljima? (referiram se na zvončarsku smotru u Matuljima)

Ja, ko ča je pul Matuj, pa onda judi ki ne znaju, ki nisu upućeni va to, njimi j' to fora videt i interesantno.

Što mislite o drugim zvončarskim skupinama? Postoje li rivalstva?

Valter Kinkela

Ma to su rivalstva na neki način, ali... ali pozitivna po mene. Mislin da je tu u pitanju podbadanje, da ni tu toliko zlobi i ne znan čega, nego onako čisto da te to potencira da... daš još jače. A vavek reču „Aa slabi ste, malo vas je...“, brojčano kad gledaš vavek je Rukavčani više, ali ni problem va ten, nego problem je ča vavek, koliko god bilo judi, vavek će jedni drugi podbadat. U biti to je (stanka) Ti zvončari su isti čopor. To je...to su...nastali su... Rukavčani su šli na Zvoneću gore z blagon i ostali... To su Zvonećani današnji. To su te iste familije nekada... po prezimeneh, po... Tako da, to je to. Ali vaveć će bit podbadanja, bilo je i bit će. S Halubajci je bilo čak i nekeh leti kade su bili to dosta žestoki, čak bi bilo i okršaja bilo, naš...

Prije koliko godina?

Pa ča ja znan, petnajstak let unazad. Ali, onako... si smo bili našpanani več...več bimo se bili i tukli ovo, ono, al opet prevlada razum, naš... Morda je...naš...gre za šankon, to za šankon fini, z pijačun il dve (smijeh).

Bojan Stanić

A pa postoje, pa čin se na Antonju, čin se obesi pust, čin počne vreme pusta već zajno se počne govorit, se grupi sastaju „A ovi su ovo leto...“. Ovi su onda kad počne jedna grupa, pa pasa, pa drugu šetemanu druga grupa e onda zajno počnu te debati „A ovi su bili boji, a ovi su bili ovo leto loši, ovi su bili lane boji nego ovo leto“. Vavek se počne govorit ki je kakov, čak i boji. Normalno vavek judi z jednega sela govore kako su njimi vavek najboji i tako... Al' to j' bilo vavek i bit će tako da to j' ono...

To nije mržnja?

Ma ni to mržnja, to j' ko i va sporte jedno rivalstvo ono... Samo ča tu nikad niki ne pobijedi, aš ne igraju jedan kontra drugoga (smijeh).

Razlikuju li se ophodi nekad i danas?

Mario Juričić

Ma dobro, to ponašanje je bilo slično...vrlo slično, aš tu se isto na Pusni ponedejak kako i na Pust v Rukavce, isto dešpeti delalo... Dešpeti se je delalo, smeti, kolci su se zinašali... i palilo isto tako. I popelilo. Ta ponašanja na Pusni ponedejak po Bregeh i na Pust. Rukavce su bila ista, slična. Samo tu su prej, kako fermala, aš nas je bilo manje i...nekako.. A se ča daje manje, a ča za razliku v Rukavce ta nemotarija još dan danas postoji, a tu je zamrla (stanka) Tu je zamrla... A bila je ista. Evo, ča se tiče tega tu, kako bimo rekli lokalno, a kad se je šlo na Zvoneću, ni bil Brežan ni Rukavčan ni od Frančić, je jednako ponašanje, aš predstavlja jednu grupu! Razumeš?

Edi Demark

Ši... ši. Ne znan kako j' bilo prej, to samo čujen od drugeh po pričah... i... mislin, gledal san i par videi od stareh oveh... Mislin od bilo keh zvončari neš san bil gledal baš ono... osandest neke, devedest neke neš... stare snimki ča su. Mislin, zgleda mi isto (stanka) zgleda mi isto kad gledaš kako nose i se, al mislin da su prej nosili z više osjećaja, više su... Više su bili zagriženi za to, nego ča su danas. Mislin...to se ča...se ča re daje pomalo se gubi, ali dobro da je još par nas kemi j' to gušt.

Što mislite o mladim zvončarima?

Mario Juričić

Ma dobro sad, to se se menja, sad je to teško reć, ja moren reć jedno moje mišljenje, ali to...to sada se se menja da... Ne moreš ti to... Ja opet mislin ne moreš ti to se va jedan koš stavit. Razumeš? Aš opet razlika...ki su malo stareji, zreleji, drugačje, drugačje misle, a opet... Ne moreš ni oneh mlajeh povredit. Ha decu pogotovo. Aš...decu...decu po praven ovde va Bregeh... Najprvi san bil ja neka počnu mladi zvonci nosit, aš ni bilo zvončari, onda san organiziral ovi mići... (stanka)

Mići zvončari?

Ja, evo, al to je bilo čisto po dečju oni su bili posebe, samo za pobudit... (stanka)

Interes?

Ja! Interes za to. I tu se je...to je uspjelo! Samo onda opet...ti mlaji opet...saki, sad ovi si drugi ča su mlaji, opet saki drugačje vuče, aš ga drugačje neki vadi. Razumeš? Glavno da ti zvonci nosiš i blebetaš kako ši ki blblblbl... Čeekaaj! Ča ti otroka ćeš vadit ne zna ni hodit. On mora imet baren pet, šest let (...)Ovako se hodi, lepo (ustaje i pokazuje pokret). (...)Mora imet otrok neku zrelinu, neš, da

neš pokaže, da razume! A opeta, sad smo prešli...važno je broj. Ja... (stanka) razumeš? Tu...tu je razlika od onega, recimo, kot kad su, evo... kad... kad je bil on mići (pokazuje na sina) i moj stareji (misli na starijega sina) kad san ja njih vadil. Njih ni rabilo vadit. Ne! Oni su videli, dva put si mu rekal... Razumeš? Kot zvonci nosit je trebe znat. Ti imaš tri zvonca. Oni moraju si tri zvonit i tako hodit. Ne more to saki! To je i prirodno. To se ne... Drugo leto će bit boji. Prvo leto vidi, „Ja! Neš će bit!“ . Potle drugo leto, „San ti rekal! Viš ga zvončar!“ . Ti zajeno vidiš ki će bit... Moje mišljenje. Naš? Da ti ja pokažen... zvonci moraju zvonit, a ne... (pokazuje kako ne treba nosit zvonci) frajlat. Zvončar mora bit stabil i kad gre ima da zvone si tri, a to ih je od deset njih pet, ako su. Recimo. I to san čuda rekal. Opet oni vrsni...malo ih je, aš to je isto prirodno neč.

Prirodni talent?

Ja, prirodno ča zavoliš i onda... Ja... (stanka) Kot ki ima sluha i kanta. Tako i to. Ha on da ni odovde, ča on zna? Pusti ti, more bit on boji nego nijedan domaći. Al ni od tu pak...

To je takav mentalitet?

Jaa, jaa... To je...vavek je malo teg, razumeš?

Valter Kinkela

Neki prej, neki kašneje ćapaju mot. Nekemu ne rabi nego oprtit zvonci i more poć. Neki gledajuć to navadi. Ali...neki...neki nikada neće navadit, a neki s protu navadi. Mislin da je... (stanka) čovek kad... Ne čovek, nego otrok kada gleda more dosta navadit ča se tiče mota ovo, ono i ti dečki vavek po skriveć sami sobun mot provuju, to ni kega ni proval sam sobun. Va konobe se skrije, pa nutre mlati (smijeh). E...je, je... Takoveh je...sigurno.

Poštuju li mlađi starije, zvončarska pravila, itd.?

Mislin da ši. Mislin da ši i potle kad malo odrastu onda ih manje poslušaju nego kad su manji. Kad pridu va leta kada je to već tinejdžer, kad bi počel neke svoje, manje će morda slušat nego kad je onaj tamo od petnajst, šesnajst, sedamnajst let, nego već onaj dvajset, dvajset i ko leto. On je već svojeglav i on misli da mu niki niš ne more i tako i tako da oni...onaj...nisu toliko problematični. Više su oni srednji. E...tako da... (stanka) Al vavek je takoveh, ča... (stanka) Bilo je i bit će.

Fotografije ophoda

Brežanski zvončari u ophodu za Pusni četrtak 2019., David Kurti za Foto Luigi

Rukavački zvončari u pohodu na Zvoneću 2020., David Kurti za Foto Luigi